

УДК 94:323.15(477.7)“1950/1980”

Н. Ю. Макаренко

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ В КРИМУ У 1950–1980–Х РР.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ЕТНОСОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

У статті розглядаються питання політичного та етносоціального розвитку Криму у середині 50-х – 80-х рр. ХХ ст. Проаналізовані основні напрямки та шляхи реалізації національної політики СРСР у соціальній та культурних сферах. Особливу увагу приділено процесу русифікації.

Ключові слова: національна політика, етносоціальний розвиток, етносоціальні зміни, сфера культури, русифікація.

Дослідження етнічних і соціальних процесів, які являють собою сторони загальнонаціональних процесів, що відбуваються на протязі певного часу з населенням певної держави є надзвичайно актуальним завданням саме зараз, в час активізації політики регіоналізму, підвищеної уваги до гармонізації міжнаціональних відносин, пошуку нових шляхів до міжнаціональної злагоди.

Етносоціальні процеси це складні явища, які охоплюють всі сфери суспільного життя – від економіки до суспільної свідомості. Етносоціальні процеси являють собою взаємозв'язок загальних соціальних (суспільних) явищ з етнічними; тому, з одного боку – відображають розвиток суспільного організму через призму етнічної специфіки, а з іншого – розвиток етносу як соціальної спільноти. Розробка теорії етносоціальних процесів, де б етнічні та соціальні процеси розглядалися комплексно, характеризуючи соціум в цілому, як це є необхідним з нашої точки зору була започаткована у 80-х роках провідними радянськими етносоціологами, які почали підіймати в своїх роботах питання важливості урахування етнічного фактора в концепції соціального розвитку радянського суспільства. Це, перш за все, праці Ю.В. Бромлея, Ю.В. Арутюняна, О.І. Шкаратана, Л.М. Дробіжевої та ін., де містяться спроби відображення реальних тенденцій етносоціального розвитку [1]. Адже, до середини 80-х рр. ХХ ст., як вказує Ю.В. Бромлей етнічні та соціальні процеси, що проходили в суспільстві “складали основу його життєдіяльності розглядалися відокремлено, без узагальнення об'єктивних, історичних взаємозв'язків між ними, хоча умови існування суспільства постійно вказували на тісну взаємодію етносу і соціуму” [2, с.34].

Роботи ж українських і російських суспільствознавців попереднього історичного періоду зазнали значного ідеологічного тиску, що суттєво вплинуло на суть та методи досліджень. Крім того, внаслідок відомих обставин історія, національна політика перебували у деформованому стані, тому вивчення цих процесів в літературі радянського періоду було далеким від об'єктивного та наукового підходу [3]. Що стосується досліджень, які б стосувалися етносоціального розвитку Криму періоду 50-80-х рр. ХХ ст., то вони, незважаючи на значну його своєрідність, особливо в сфері етносоціальних, етнополітичних відносин є практично відсутніми. Одним з перших в Україні в добу “хрущовської відлиги” проаналізував, використовуючи дані перепису 1959 р., національний склад населення В.І. Наулко. В його статистично-картографічних, монографічних, дослідженнях були показані територіальні відмінності розселення окремих національностей, динаміка змін їх чисельності [4]. Повністю відсутні роботи в яких розкривалося б життя окремих етнічних груп, особливості їхнього розвитку, тощо. Крім згадування, що на кінець 1973 року дружньою сім'єю тут живуть і трудяться представники близько 40 національностей, про особливості етнонаціонального розвитку Криму – ні слова [5, с. 82].

З другої половини 80-х рр. ХХ ст., особливо після проголошення незалежності української держави питання, нового імпульсу розвитку набуло дослідження проблем етнополітичного, етносоціального розвитку України в цілому і її регіонів окремо. Особливу увагу сучасних дослідників привернули питання етносоціального розвитку Криму за умов тоталітарного режиму. Цій темі в значній мірі присвячена монографія “Національні меншини України у ХХ столітті: Політико-правовий аспект”. В роботах В.І. Наулка, В.О. Романцова, В.А. Ребало, М.І. Обушного, О.М. Майбороди, Б.В. Чирка, О.І. Хомри [6] досліджується етнополітична карта другої половини 50-х – 80-х рр., аналізуються причини демографічних, етносоціальних процесів, що мали місце в досліджуваній період.

З робіт останніх років інтерес уявляє монографія Т.М. Рудницької. Це як вказує дослідниця – “результат панорамного порівняльного дослідження соціальної динаміки етнічних спільностей України”. Здійснена на основі переважно переписів населення та традиційних аналітичних методів, робота виявила в загальнореспубліканському масштабі особливості й тенденції демографічних, соціально-економічних та соціокультурних змін [7, с.22].

Нарешті об'єктивному аналізу була піддана міграційна політика радянського уряду. І.М. Прибиткова, узагальнюючи з соціолого-демографічних позицій проблеми етносоціальних змін, розвинула ідеї щодо деформованого характеру обміну населенням між містом та селом протягом 60-80-х років [8]. Л.І. Полякова, досліджуючи Південь України (у тому числі й Крим) детально розглянула характер урбанізації цього регіону, і вказує його особливості [9, с.118-123]. Інтерес викликала також монографія В. Сергійчука “Український Крим”, побудована на великому масиві джерел, щоправда без залучення надбань колег-істориків. В роботі розглядається історія Криму, у тому числі й досліджувані нами 60-80-х рр. ХХ ст. [10].

Однією з основних тем, що піднімалася в літературі українського зарубіжжя було вивчення національного складу населення УРСР. В дослідженнях В. Кубійовича, М. Прокопа, Ю. Книша [11]

розкриваються дійсні причини зміни національного складу населення Криму, “національна інтеграція” в Українській РСР. В дослідженнях аналізується розвиток етнічних груп Півдня України в період урбанізації, вплив політики зросійщення на український та інші національні групи. Прогресування зросійщення в 70-80-ті роки та його загроза збереженню української нації досліджувались Б. Кравцівим, Р. Сольчаником [12].

В цілому сучасним вітчизняним і західним авторам вдалося зібрати і опрацювати значний матеріал з історії України в період трансформації тоталітарної системи (середини 50-х – середини 80-х рр. ХХ ст.). Однак історія Криму цього періоду досліджена лише фрагментарно. Відсутні узагальнюючі праці, де б на основі джерел досліджувався етнополітичний розвиток Криму цього періоду. Чекають ґрунтовної розробки питання етнодемографічного, етносоціального суспільно-політичного, культурного розвитку етнічних груп цього регіону.

Метою даної наукової розробки є аналіз причин, хід та наслідки штучних етносоціальних змін, яких зазнав Крим в період тоталітаризму. Науковим завданням є аналіз етнополітики радянського уряду, яка привела до зміни етнічного складу населення Криму у 1950-1980-х рр., нівелювання національних особливостей і свідомості народів, а штучно організовані міграційні процеси, змінюючи етнічну структуру Криму, викликали зміну її основних показників: мови, культури, національних традицій, самосвідомості.

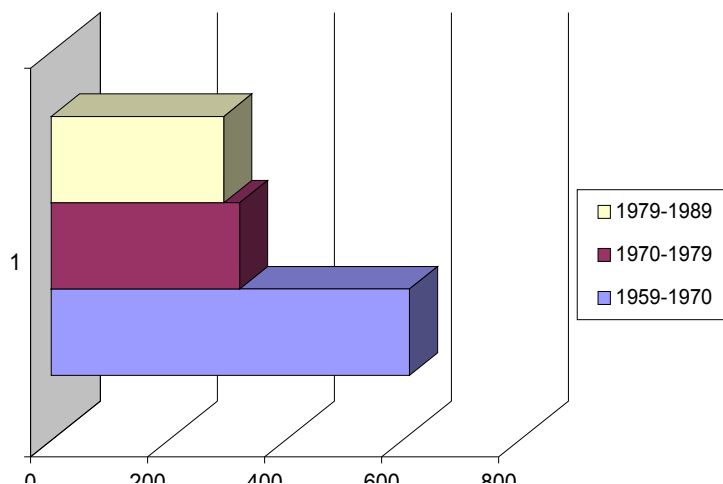
Сучасні дослідники вважають, що в основі вагомих суспільно-соціальних змін лежать декілька взаємопов'язаних процесів: міграція, урбанізація, індустріалізація та культурний розвиток [7, с.27]. Нівелювання національних особливостей регіонів СРСР, які вирізнялися самобутньою культурою, мовою, звичаями, тощо було проголошено стратегічним курсом соціальної чи як вона називалася у ХХ ст. – національної політики. В епіцентрі цих процесів опинився український народ, Україна та особливо її південна частина.

За підрахунками Є.А. Янковської лише за 1959-1965 рр. межі України покинули 2,5 млн. чол., в тому числі 0,5 млн. – в плановому порядку оргнабору (організоване переселення і призначення випускників навчальних закладів). У той же час імміграція на Україну в ці роки з інших республік перевищувала еміграцію з республіки на 20%, (тобто за 7 років на Україну переселилось близько 3 млн. чоловік). За Є.А. Янковською баланс змін для України такий: природній приріст – 3,5 млн., еміграція – 2,5 млн., імміграція – 3 млн. [13, с.49-54]. Дані свідчать про аномальні міграційні процеси на Україні, про масштабну її русифікацію. Річ у тім, що абсолютну більшість переселенців (75%) склали росіяни і цим пояснюється яким чином серед населення УРСР число росіян за 1959-1963 рр. зросло на 1,5 млн. осіб [14, с.142-147]. Далі процес збільшення російського населення продовжувався, щоправда вже з меншими обертами [7, с.28].

Руйнація традиційної поселенської структури, численні соціально-адміністративні реорганізації, що відбувалися у 60-70-х рр. ХХ ст., також мали на меті остаточне руйнування тих традиційно-історичних коренів, яким пощастило зберегтися до цього часу. Наслідком змін у соціальній сфері стало посилення російського елемента в областях.

Крим, як не один з регіонів Радянського Союзу, відчув на собі наслідки “великих переселень народів”. Він став регіоном, куди спрямовувався колосальний потік іммігрантів, з різних частин СРСР, які приносили свою ментальність, традиції, культуру і, звичайно, російську мову.

Крим виявив найбільший серед всіх областей України механічний приріст (головним чином російськомовного) населення. Так, населення Криму за 1959-1970 рр. за рахунок росіян збільшилось на 612 тис. осіб, за 1970-1979 рр. на 322 тис. осіб, за 1979-1989 рр. на 294,6 тис. осіб.

Таким чином, якщо у 1959 р. населення Криму складало 1 201,5 тис. чоловік, то у 1989 р. – 2 430,5 тис. осіб. Отже, за 1959-1989 рр. його чисельність виросла на 1 млн. 229,0 тис. чол., або на 102,3 % [15, с.80].

Відзначимо, що Крим мав найменшу питому вагу українського населення. Так, в Криму на початок досліджуваного періоду вона складала 22,3% (єдина в Україні область, де українці складали меншість населення).

В цілому провідною тенденцією етнотомографічного життя Криму другої половини ХХ ст. було зростання (майже у 2,5 рази) кількості представників національних меншин, які репрезентували різні етнічні групи. При вирахуванні кількості національних меншин необхідно враховувати, що в 1959 р. перепис в Криму проводився по 17 національностям, з переліку були виключені кримські татари та німці [16, с.224-226] і крім того впродовж 1941-1944 рр. з Кримської АРСР було депортовано близько 393 тис. жителів: представників майже 20 національностей. У 1989 р., коли до перепису були включені депортовані народи, національні меншини Криму (без росіян) становили – 175034 (7,2% від всього населення). Росіяни, найбільший етнос на території Криму, мав тенденцію до збільшення в абсолютних числах, але зменшення відносно до всього населення. Згідно перепису 1989 р. росіяни налічували 1 629 542 осіб (67% від всього населення), проти 858 273 (71,4%) у 1959 р. Українці мали в другій половині ХХ ст. на території Криму тенденцію до зростання, як в абсолютних (з 267659 осіб у 1959 р. – до 625919 осіб у 1989 р.), так і в відносних показниках (з 22,3% – до 25,8% відповідно) [17, с.8-10].

В 60-і роки відбуваються кардинальні зміни у поселенській структурі етносів. Головним чином внаслідок списання, шляхом зняття з обліку малих сіл, зселення хуторів, укрупнення (об'єднання) населених пунктів та втрати окремими з них самостійного статусу і назви, шляхом приписки до сусіднього, більш значного села, в Україні зникло майже 10 тис. сіл. Ще більших втрат зазнала поселенська структура України у зв'язку з активно здійснюваним у цей період поділом сіл на “перспективні” та “неперспективні”. Шляхи по практичному впровадженню в життя цих концепцій знайшли своє вирішення у прийнятій 19 грудня 1964 р. постанові ЦК Компартії України “Про заходи по здійсненню планомірного переустрою сіл в УРСР”. Саме в цьому документі мова вперше йшла про необхідність першочергової уваги та розвитку головних, центральних садиб господарств та обов'язкового визначення групи перспективних сіл, в яких повинно було вестись нове будівництво. Таким чином, розглянувши можливості розвитку 30325 населених пунктів республіки, було визнано “перспективними” лише 18846.

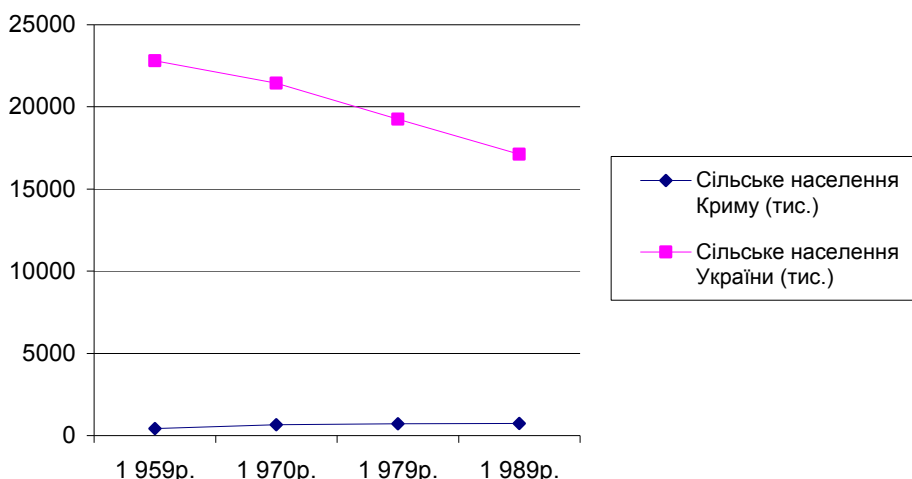
Однак, в Криму спостерігається інша тенденція. Внаслідок масових організованих переселень, Кримська область була єдиною в республіці, де в другій половині ХХ ст. зростає сільське населення. Так, протягом 1950-1954 рр. з України до Криму переселилось 24,968 чоловік, протягом 1955-1957 – вже 39,878. На семирічку (1959-1965 рр.) планувалося переселення ще 50 тис. осіб [18, с.239]. В Криму в 1959 р. сільське населення складало 45,5% від всього населення, а в 1970 – 46,8% (підр. автора).

Зі звіту переселенського відділу при Кримському обласному управлінні сільського господарства про результати перевірки господарського облаштування переселенців, ми маємо точні дані про переселенський рух українських родин до Криму у 1954-1958 роках [19, с.5-6].

Рік	План прийому родин	Прибуло родин	Вибуло родин		Мають будинки		Позику отримали
1954	2000	1654	132	7-8%	1446	73,3%	1440
1955-1956	4800	5262	256	10%	3683	70%	5012
1957	6000	6101	1605	26%	4496	73,6%	4390
1958	5000	4783	1271	26,5%	3512	73,4%	4396

Таким чином у 1959 р. сільське населення Криму становило 427 тис., у 1970 р. – 668 тис., у 1979 р. – 716 тис., у 1989 р. – 742 тис. В Україні ж спостерігалася протилежна тенденція до скорочення сільського населення: у 1959 р. – 22 804 тис., у 1970 р.-21 454 тис., у 1979 р.-19 252 тис., у 1989 р. – 17 119 тис. осіб [20, с.23-25; 17, с.12-13].

Особливо рельєфно ці тенденції помітні на графіку:

Якщо дослідити національний склад сільського населення Криму, то за даними 1989 р. знов набагато переважала кількість росіян. Їх у сільській місцевості мешкало 489 600 осіб, у той час як українців – 252 400. Йшов процес втрати українства.

Важливою складовою етносоціального розвитку є зміни, які відбувалися в 60-ті роки в поселенській структурі. Мається на увазі прискорене зростання існуючих та зведення нових міст, штучна зміна статусу сіл на селища міського типу, тобто складові процесу урбанізації, індустріалізації, який знов набув значного поширення в Україні у 50–70-х рр. ХХ ст.

Як показує проведений статистичний аналіз, чисельність селищ міського типу в південному регіоні України з року в рік зростала. На початку 80-х років до ЦК Компартії України щорічно надходило понад 50 заявок від населених пунктів з проханням надати їм статусу селищ міського типу [21, с.230,247]. Коли за результатами перепису 1970 року таких поселень нараховувалось 180, то вже в 1979 році – 194, а в 1989 – 218 [22, с.59-61].

Саме сільське джерело поповнення міських жителів протягом досліджуваного періоду на півдні України було основним. А тому їх етносоціальна структура більше була характерною для сільських населених пунктів, аніж міст. Це вплинуло на рівень освіти, професійний потенціал, менталітет міського населення. Однак, це не означало, що в міста приходила сільська ментальність. Основні її риси, в першу чергу мова, швидко поглиналася великим масивом домінуючого російського менталітету міст Криму.

Політика нівелювання національних особливостей була продовжена на культурно-освітній ниві. Основним стрижнем політики Центру у цьому напрямку стала “інтелектуальна колонізація”, яка передбачала викреслювання пам'яток історичного минулого народів, суцільна русифікація, що врешті-решт мало привести до злиття всіх націй в єдиний “радянський народ”.

На фоні політичної відлиги кінця 50-х – початку 60-х років і демократичних зрушень у сфері політичного життя, національно-культурна політика не зазнала суттєвих позитивних змін. А мовна політика набувала нових, загрозливих для національної ідентифікації народів України форм.

Витіснення української мови із системи шкільної освіти України відбувалося у другій половині ХХ ст. поступово, але неухильно під орудою московського керівництва і відіграло вирішальну роль у процесах мовної та етнічної асиміляції українського та всіх інших неросійських народів. 1958\1959 рік практично став останнім, коли українська мова була “бажаним гостем” на півострові. Новим і вирішальним етапом на шляху русифікації стала публікація у листопаді 1958 р. тез ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в країні”. У пункті 19 цих тез законодавчо закріплювалося пануюче становище російської мови в системі шкільної освіти національних республік. Вивчення російської мови у школах усіх республік СРСР залишалось обов'язковим, на відміну від вивчення національних мов, вивчення яких переводилося на факультативну основу. 17 квітня 1959 р. Верховна Рада УРСР прийняла відповідно до союзного “Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” [23, с.3-19]. Це призвело до витіснення української мови з Криму. Так, серед 1217 шкіл, в яких навчалося у 1960\61 навчальному році 215,7 тис учнів [24, с.263], українську мову вивчали як навчальну дисципліну 24,075 учнів-п'ятикласників [25, с.55]. І це в регіоні, де проживало 600 тис. українців (22,28%) на 1959 р. Це призвело до того, що в Кримській області був найвищий серед всіх інших областей відсоток українців зросійщених за мовою. Він складав майже половину загального числа українців у Криму – 47,03% (на 1959 р) [25, с.55].

А вже у 1970 році в Криму залишилася лише одна школа з українською мовою навчання на 412 учнів, яка працювала у Сімферополі [26, с.175-176,397].

В цілому розвиток українських шкіл Криму має такий вигляд:

Роки	Назва школи	К-ть учнів
1957/58	Сімферопольська середня школа-інтернат	214
1958/59	Сімферопольська середня школа-інтернат	287
	Долинська початкова	56
	Столбівська початкова	47
	Морська початкова	53
1966/67	Сімферопольська середня	308
	Джанкойська 8-річна	210
	Гвардійська 8-річна	175
1970	Сімферопольська середня	412

Українській мові відводилася роль периферійної, другорядної мови спілкування сільських школярів. В містах кількість учнів, що навчалися російською, в рази перевищувала тих, хто навчався українською. У Сімферополі, як і в Одесі, Миколаєві російською мовою навчалося від 90% до 98% всіх учнів. У Севастополі у 1959-1960 навчальному році серед 22 842 школярів, українською мовою навчалося лише 533 учня, а решта 22 309 (97,7%) – російською [27, с.24-25].

Політика русифікації охопила не лише сферу освіти. Як свідчать архівні та статистичні матеріали руйнівного впливу зазнала вся гуманітарна сфера: наука, культура, книговидавнича справа. Протягом досліджуваного періоду просліджується процес зменшення кількості україномовної наукової, шкільної та публіцистичної літератури, періодичних видань.

Наведені вище дані дозволять зробити висновок про кардинальні етносоціальні зміни, яких зазнав Крим внаслідок організованих масових переміщень до нього. Характерною тенденцією в етнічній мапі Криму стало збільшення російського населення.

На зміну етнічної структури істотно впливала й урбанізація населення України. Прискорена урбанізація спричинила штучне переростання сільського населення в міське, яке за своїм менталітетом, звичаями більш відповідало сільському. Методи, якими велася урбанізація, призводили до змішування народів, втручання соціального в сферу етнічного. Реорганізація поселенської структури значною мірою мала штучний, суб'єктивний характер. Русифікація охопила всі галузі культурного життя: видання преси, наукової, художньої літератури; шкільну та вищу освіту, мистецьке життя. Про розвиток національних мов, культур народів Криму навіть не йшлося. Це спричиняло зміни у етнічній самосвідомості народів та етнічних груп Криму, формувало комплекс меншовартості, порівняно з російським народом, приводило врешті-решт до етнічної деградації.

Джерела та література

1. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983; Арутюнян Ю.В. Этносоциология: Цели, методы и некоторые результаты исследований. – М., 1984; Арутюнян Ю.В. Коренные изменения в социальном составе наций // Социологические исследования. – 1982. – №4; Дробужева Л.М. Межличностные национальные отношения: основные черты и особенности // Социологические исследования. – 1982. – №4; Бромлей Ю.В., Шкаратан О.И. Социально-культурный облик советских наций. По результатам этносоциологического исследования. – М., 1986.
2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983.
3. Див напр.: Пономаренко П.Н., Солошенко В.Н. Торжество ленинской национальной политики на Украине. – К., 1979; Кравцев И.Е. Сближение социалистических наций в процессе перехода к коммунизму. – К., 1960; Його ж. Развитие национальных отношений в СССР. – К., 1962; Органов Н.Н. Партия и Советы. Лекции. – М., 1962; Максименко М.М. Развитие социалистической культуры в Крыму. – Симферополь, 1963; Його ж. Местные Советы Крыма в 1945-1958 гг. – К., 1972; Кудлай О.С. Радянський народ – нова історична спільність людей (до 50-річчя утворення СРСР). – К., 1972; Горпинко О. Радянський народ – нова історична спільність людей. – К., 1973; Горовський Ф.Я. Розквіт і зближення націй в період комуністичного будівництва в СРСР. – К., 1973; Його ж. Советский народ как интернациональная общность. – К., 1981; Горовський Ф.Я., Кобко Г.Л. Народ-интернационалист. – К., 1979; Панібудьласка В.Ф. Радянський народ – нова історична спільність людей. – К., 1972; Лихолат А.В., Панібудьласка В.Ф. В единой семье народов. – М., 1979; Сульженко В.К. Интернационализм на этапе развитого социализма: осуществление ленинской национальной политики КПСС на Украине. – Львов, 1981; Холмогоров А.И. Национальные отношения в социалистическом обществе. – К., 1982.
4. Наулко В.І. Етнічний склад населення УРСР: статистично-картографічне дослідження. – К., 1965; Його ж. Карта сучасного етнічного населення УРСР. – К., 1966; Його ж. Географічне розміщення народів УРСР. – К., 1968; Його ж. Развитие межэтнических связей на Украине. – К., 1975.
5. Історія міст і сіл Української РСР в 26 томах. Кримська область. – К., 1974.
6. Романцов В.О. Деякі актуальні аспекти демографічної ситуації в Україні у 1945-1990 рр. // Український історичний журнал. – 1992. – №10-11; Ребало В.А., Обушний М.І., Майборода О.М. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні. – К., 1996; Майборода О.М. Про підходи до розв'язання національного питання в Україні за умов багатопартійності // Україна ХХ ст.: проблеми національного відродження. – К., 1993; Його ж. Дебютує етнополітика // Віче. – 1992. – №3; Його ж. Чи зіллються нації в майбутньому? // Віче. – 1993. – №4; Чирко Б.В. Национальные меньшинства на Украине. – К., 1990; Хомра О.І. Міграція на Україні (Етнодемографічний аспект) // Вісник АНУ. – 1992. – №2.
7. Рудницька Т.М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. – К., 1998.
8. Прибиткова І.М. Чи загрожує депопуляція українському селу? // Філософська та соціологічна думка. – 1989. – №3; Ї ж. Мы не маргиналы, маргиналы не мы // Философская и социологическая мысль. – 1995. – №8.
9. Полякова Л.І. Етнонаціональний склад населення Південної України // Наукові праці Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1998. – Вип.6.
10. Сергійчук В. Український Крим. – К., 2001.
11. Кубійович В. Про національний склад населення УРСР // Сучасність. – 1971. – Ч.9; Прокоп Мирослав. Перемішування населення в СРСР і Україна // Сучасність. – 1974. – Ч.6; Книш Ю. Ще про асиміляцію в містах УРСР // Сучасність. – 1974. – Ч.12; Мороз Р. З життя національних меншостей України: греки // Сучасність. – 1980. – Ч.12.
12. Кравців Богдан. Прогресування русифікації в Українській РСР // Сучасність. – 1972. – Ч.10; Сольчаник Р. Шкільництво і мовна політика в УРСР // Сучасність. – 1980. – Ч.11.
13. Янковська Є.А. Населення Української РСР та деякі регіональні особливості його природного і механічного руху // Економічна географія. – Вип.8. – К., 1970.
14. Товкун В.И. Направление миграции в Украинской ССР // Вопросы демографии. – К., 1968.
15. Салтыков Р.А., Копылов И.Я., Юсупов Э.Ю. Национальные процессы в СССР. – М., 1989.
16. Полякова Л. Джерелознавство історії України // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – Вип. VI. – Запоріжжя, 1999.
17. Національний склад населення України за даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. – Ч.І. – К., 1994.
18. Сергійчук В. Український Крим. – К., 2002.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф.4626. – Оп.1. – Спр.274; Ф.4626. – Оп.3. – Спр.52.
20. Население СССР: Стат. ежегодник. 1988. – М., 1989.
21. Сенявский С.Л. Изменения в социальной структуре советского общества. 1958-1970. – М., 1973.
22. Полякова Л.І. Етносоціальні процеси на півдні України у 60-80-ті рр. ХХ ст. Дис. канд. істор. наук. – Запоріжжя, 2000.
23. Закон про зміцнення та зв'язок школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР // Радянська школа. – 1959. – №1.

24. Очерки истории Крымской областной партийной организации. – Симферополь, 1981.
 25. ЦДАВОВУ. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.3542.
 26. ЦДАВОВУ. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.5407.
 27. ЦДАВОВУ. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.7787.

Макаренко Н. Ю. Направления государственной этнополитики в Крыму в 1950–1980-х гг.: причины и последствия этносоциальных реформ

В статье рассмотрены вопросы политического и этносоциального развития Крыма в середине 50-х – 80-х гг. XX ст. Проанализированы основные направления и пути реализации национальной политики СССР в социальной и культурной сферах. Особое внимание уделяется процессу русификации.

Ключевые слова: национальная политика, этносоциальное развитие, этносоциальные реформы, сфера культуры, русификация.

Makarenko N. Yu. Orientation of state ethnopolitics in the Crimea in 1950s-1980s: causes and effects of ethnosocial reforms

The questions of political and ethnosocial development of the Crimea in 1950s-1980s are examined in the articles. Main tendencies and ways of realization of national politics in the USSR in social and cultural areas are analyzed. Particular attention is given to the process of russification.

Key words: national policy, national development, shear of culture, policy of russification.

УДК 94(=163.2)(477.64)

Н. М. Галахова

БОЛГАРИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається життя болгар Запорізького краю в різні історичні періоди, які тісно пов'язані з політичними, економічними та соціальними реаліями нашої держави. З моменту переселення до сьогоденішнього часу в житті болгарського населення Запорізького відбулося багато подій. З набуттям незалежності України болгари мають повноцінні умови для духовного відродження, розвитку та вивчення болгарської мови, збереження звичаїв та традицій.

Ключові слова: етнічні групи, етнічна національна політика, нація, народність, національні меншини, культура, культурні традиції, болгари, болгарське населення, переселенці, колонії, національно-культурні товариства.

Україна за етнічним складом населення належить до числа багатонаціональних поліетнічних країн світу. Саме тому великий інтерес у істориків, вчених, соціологів викликає стан розвитку культури, умови проживання та інші аспекти життя етнічних груп населення держави.

Державна етнонаціональна політика є важливим чинником реалізації одного з головних завдань держави – сприяти кожному з неукраїнських народів зайняти в процесі етнонаціонального пробудження те місце, яке б найбільше відповідало його об'єктивним потребам і одночасно зміцнювало б українську державність.

Актуальність теми статті обумовлена тим, що болгарська громада займає за своєю чисельністю третє місце серед представників різних етносів, які мешкають на території Запорізької області. Предметом розгляду є – формування, становлення та життєдіяльність болгарської діаспори на Запорізькій землі.

Питанням дослідження життєдіяльності та ролі етнонаціональних спільнот в розвитку держав, на територію яких вони переселялися за різних умов, приділяли увагу дослідники, історики, політологи, етнологісти а також вчені та дослідники інших напрямків впродовж століть.

Одним з перших в російській історіографії дореволюційних часів проявив зацікавленість життєдіяльністю болгарської громади Ю.І. Венелін. Саме він вказав на необхідність вивчення мови та традиції бессарабських болгар [3, с.129-140].

Вагомий внесок дореволюційних російських істориків полягає в тому, що ними було зібрано значну кількість етнографічних та статистичних матеріалів про болгар-переселенців на території російської імперії. Також ними було зазначено, що російський уряд був зацікавлений в розміщенні та облаштуванні болгарських переселенців в першу чергу з економічної точки зору, а саме: освоєнню незайнятих земель, що в свою чергу призведе до розвитку сільського господарства, торгівлі. Зібрані матеріали стали основою або фундаментом досліджень болгарських життя та розвитку болгарських громад для багатьох поколінь вчених та дослідників. Великий внесок в цю справу було зроблено А.А. Скальковським, який майже двадцять років був директором статистичного комітету Новоросійського краю [4; 5].

У другій половині XIX – початку XX ст. розширення хронологічних та географічних масштабів життєдіяльності болгарської діаспори послугувало основою для написання багатьох робіт дослідників, в яких з'явилися нові показники щодо чисельності болгар-переселенців, їх господарської діяльності та культурних традицій. А.К. Левицький, та А. Клаус, спираючись на роботи А.А. Скальковського, доповнили свої тематичні роботи матеріалами досліджень, зібраними під час подорожі по болгарських колоніях [6, с.450-463; 7].